

AMPTELIKE BENAMING VIR DIE BOEREREPUBLIEK ORANJE-VRYSTAAT

Dr. C.C. Eloff

Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing

Wanneer veral moderne skrywers of sprekers verwys na die Oranje-Vrystaat in die tyd toe dit nog 'n "vrystaat" of selfstandige republiek was, gebeur dit herhaaldelik dat hulle die offisiële skryfwyse of erkende naam daarvan verontagsaam en eie, ongefundeerde benamings daarvoor skep. Dit laat die vraag ontstaan: Wat is die korrekte en amptelike naam vir hierdie staat gedurende die republikeinse periode, of tussen 1854 en 1900 (*de facto* 1902)?

Tydens sy eerste besoek aan die sogenaamde "Groot Rivier" in Desember 1777 het die ontdekkingsreisiger Robert Jacob Gordon die naam "Oranjerivier" daaraan gegee ter ere van prins Willem V van die Nederlandse vorstehuis van Oranje-Nassau. In die staatkundige ontwikkeling van die landstreek tussen die Oranje- en Vaalrivier is die naam van eersgenoemde rivier daarna prominent in die naamgewing vir hierdie gebied opgeneem. So byvoorbeeld is die benaming "Transoranje" ("Transgariep") gebruik om die tydperk voor die totstandkoming van die Oranjerivier-Soewereiniteit in 1848 aan te dui. In 1854 het die Oranje-Vrystaat (aanvanklik soms ook die Oranjerivier-Vrystaat genoem) as onafhanklike republiek tot stand gekom; minder as 'n halfeeu later het dié staat nog eens 'n naamsverandering ondergaan toe Brittanje dit in Mei 1900 geannekseer en tot die Oranjerivier-Kolonie herdoop het. Die naam "Oranje-Vrystaat" is in 1910 herstel toe die eertydse Boererepubliek 'n provinsie van die Unie van Suid-Afrika en in 1961 van die Republiek van Suid-Afrika geword het.

Na die ondertekening van die Bloemfontein-konvensie op 23 Februarie 1854 ingevolge waarvan die Oranjerivier-Soewereiniteit 'n onafhanklike vrye staat geword het, is die benamings "Vrystaat" en "Oranje-Vrystaat" (met verskeie skryfvariante) feitlik deurgaans gebruik. So byvoorbeeld verwys artikel I van die nuwe staat se grondwet wat op 30 Maart 1854 deur die eerste gekose volksraad goedgekeur is na "burgers van den Oranjevrijstaat." Toe die konstitusie sowat 'n week later in sy geheel aanvaar is, het Jacobus Groenendaal (wat grotendeels vir die opstel daarvan verantwoordelik was) sy vriend prof. U.G. Louts meegedeel dat die "Soewereiniteit . . . den naam (zal) ontvangen van *Oranje-Vrijstaat*." (My kursivering).

In traktate, konvensies, verdrae of ooreenkomste wat sedert 1854 tussen dié Boererepubliek en ander state gesluit is, word die benaming "Oranjevrijstaat" deurentyd en formeel gebruik. Dit geld ook vir alle wetgewing (ordonnansies en — sedert 1892 — wette) en proklamasies waarin dieselfde naam telkens voorkom. Wisselvorme ten opsigte van die ortografie word weliswaar aangetref (byvoorbeeld *Oranje Vrij Staat*, *Oranje-Vrijstaat*, *Oranje Vrystaat* en soms net *Vrijstaat*), dog sonder enige afwyking in die kernnaam.

Uitdrukings soos "Volksraad/Gouvernement/President/Groot Zegel/Volkslied van den Oranjevrijstaat" in offisiële stukke is aan die orde van die dag, terwyl die naamgewing van staatspublikasies en nuusblaaie insgelyks hierdie patroon volg (byvoorbeeld *Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat*, *Ordonnantie-boek/Wetboek van den Oranjevrijstaat*, *De Tijd: Staatkundig, Nieuws- en Advertentieblad voor den Oranjevrijstaat* en *De Express en Oranjevrijstaatsch Advertentieblad*). Ook in petisies, memories en algemene of amptelike korrespondensie van burgers en amprenare is hierdie naam sonder uitsondering gebruik — alrens tot 1862, soos uit gepubliseerde argiefstukke blyk.

Dit is dus uit voorafgaande duidelik dat die benaming

en skryfwyse "Oranje-Vrystaat" (of slegs "Vrystaat") sedert 1854 tot na afloop van die Anglo-Boereoorlog van regeringsweë erken is én by die deursnee bevolking in gebruik was. Dat in die omgangstaal soms wel van "onze Republiek" of "de Republiek" gepraat is, kan nie ontken word nie. Maar sover vasgestel kan word, het name soos "Republiek van die Oranje-Vrystaat" of "(Oranje-)Vrystaatse Republiek" nooit in die onderhawige periode amptelike of populêre ingang gevind nie. Die rede hiervoor is waarskynlik omdat "vrystaat" en "republiek" eintlik sinonieme begrippe is en dit inderdaad vreemd en foutief sou wees om so 'n tautologiese vorm te gebruik.

Ten spyte van hierdie historiese feite en agtergrond gebeur dit tog gereeld dat 20ste-eeuse skrywers — en veral akademici — die woord "Republiek" (en dan met 'n hoofletter geskryf) aan die benaming "Oranje-Vrystaat/Vrystaat" koppel. 'n Breë opname en literatuurstudie van die bydraes van hoofsaaklik Suid-Afrikaanse historici en opvoedkundiges toon dat hulle hierdie foutiewe skryfwyse in die titels van verhandelinge, proefskrifte en boeke asook in die aanbieding self toepas. Enkele voorbeelde van sodanige benamings (met die outeurs tussen hakies aangedui) is: "Vrystaatse Republiek" of "Oranje-Vrystaat Republiek" (J.A. Collins, F.J. du Toit Spies, J.J.G. Grobbelaar, P.A. Grobbelaar, S.F. Malan, J.A. Steenkamp, C.S. Theron en J.D. Theron); "Republiek van die Oranje-Vrystaat" of "Republiek Oranje-Vrystaat" (J.D. Kriel, J.C. Moll, J.D. Olwagen en J.N. Swanepoel).

Tog is dit verblydend dat die oorgrote meerderheid van navorsers en skrywers wel die korrekte naam ("Oranje-Vrystaat/Vrystaat") in die titels van hul studies gebruik, gewoonlik gevolg deur of gekoppel aan 'n datum of jaartalle wat op die republikeinse fase in die staat se verlede dui. Voorbeelde hiervan is so talryk dat met die volgende volstaan kan word: M.J. Boon, G.C. de Wet, P.C. Fourie, J.L. Hattingh, D.J. Jacobs, P.S. Malan, H.P.N. Muller, S.P.R. Oosthuizen, G.D. Scholtz, H.J. van Aswegen en J. van der Merwe. Ongelukkig word die foutiewe skryfwyse — soos by die vroeëre groep vermeld — egter male sonder tal in die teks van byna elkeen van genoemde skrywers se werke aangetref.

Hierdie toedrag van sake kan aan moontlike onkunde, nalatigheid of blootweg onnadenkendheid by die betrokkenes toegeskryf word. 'n Ander verklaring is dat die skryfvorm "(Oranje-) Vrystaatse Republiek" of "Republiek van die Oranje-Vrystaat" na analogie van *Zuid-Afrikaansche Republiek* ontstaan het en steeds deur sekere persone voortgesit word. Feit is egter dat dit histories nie korrek en semanties nie bevredigend is om so 'n afwykende skryfwyse na te volg nie.

Die vraag kan ten slotte gestel word of die woord "republiek" dan hoegenaamd nie in 'n verwysing na die Oranje-Vrystaat (1854-1902) gebruik moet word nie. Sonder om

voorskriftelik of didakties te probeer wees, sou die volgende opmerkings enigins as riglyne kon dien:

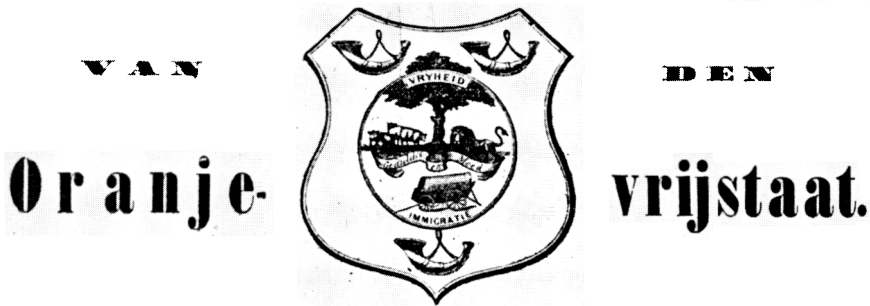
- Waar moontlik word "Oranje-Vrystaat" geskryf, verkieslik met 'n aanduiding van datums om die republikeinse era van die latere provinsiale bedeling te onderskei. (Meestal word hierdie onderskeid in elk geval duidelik uit die konteks en tydsmilieu waarin die naam voorkom).
- Word die woord "republiek" desnoods tog gebruik, word dit met 'n kleinletter (onderkas) "r" geskryf en liefs in uitdrukkings soos "die (Oranje-) Vrystaat as ('n) republiek" of "die republiek Oranje-Vrystaat". 'n Goeie voorbeeld hiervan vind 'n mens in J.H. Malan se werk *Die opkoms van 'n republiek, of die geskiedenis van die Oranje-Vrystaat tot die jaar 1863* (Bloemfontein, 1929).
- In uitsonderlike gevalle sou dit aanvaarbaar wees indien die naam "Oranje-Vrystaat" in 'n teks met die woorde "die Republiek" of "Boere-republiek" afgewissel word. Dit beteken immers nie dat 'n direkte koppeling of 'n nuwe naam geskep word nie aangesien die een woord slegs as plaasvervanger vir die ander dien.

Skrywers behoort hulle meer doelgerig daarop toe te spits om die juiste, historiese benaming "Oranje-Vrystaat" te gebruik wanneer daar sprake is van die tydperk toe die huidige provinsie nog 'n vrye republiek was. So 'n korrekte skryfwyse kan stellig daartoe lei dat dit ook in die volksmond sal groei. ☐

BRONNELYS

- EALLES, M. *An annotated guide to the pre-Union government publications of the Orange Free State : 1854-1910*. Boston (Massachusetts), 1976.
- GODÉE MOLSBERGEN, E.C. Hoe de Oranje-Vrijstaters hun vlag en wapen kregen, *Onze Eeuw*, 1911.
- MULLER, C.F.J., et al. (eds.) *South African history and historians : a bibliography*. Pretoria, 1979.
- MULLER, H.P.N. *Oude tijden in den Oranje-Vrijstaat*. Leiden, 1907.
- OBERHOLSTER, J.J., M.C.E. VAN SCHOOR en A.J.H. MAREE (samestellers). *Gedenkalbum van die Oranje-Vrystaat*. Bloemfontein, 1954.
- ORANJE-VRystaat. *Notulen der verrichtingen van den Hoog-Edelen Volksraad, 1854 . . . en 1899*. Bloemfontein, 1866-1899.
- ORANJE-VRystaat. *Ordonnantie-boek van den Oranje-Vrijstaat, 1854-1880*. Bloemfontein, 1881.
- ORANJE-VRystaat (Volksraad). *Wetboek van den Oranje-Vrijstaat 1891*. Bloemfontein, 1892.

GOVERNEMENTS COURANT

Vol. IX.]

BLOEMFONTEIN, WOENSDAG, OCTOBER 25, 1865.

[No. 420

Proclamatie.

NADEMAAL de gronden, door de kommandos van den Oranje-vrijstaat van de Basutos veroverd, door den Kommandant-generaal J. J. Fick als Vrijstaats grond geproclameerd en aan den Oranje-vrijstaat zijn geannexceerd, zoo heb ik met advies en consent van den Uitvoerende Raad goedgevonden die proclamatie te bekrachtigen en te proclameren en vast te stellen, gelijk ik zulks doe bij deze: dat het grondgebied, vroeger bezet door Loba, Putisani, Bushuli, Makwai, Mahali, Letseas volk, Platberg, behoorende aan Carolus Baatjes, en de gronden, vroeger behoorende aan Paulus Mopeli, Molzani en Molappo, aan den Oranje-vrijstaat zijn geannexceerd en daaraan toebehooren; te weten: de gronden, gelegen tusschen de lijn, in October, 1864, vastgesteld door Zijne Excellentie Sir PHILIP WODEHOUSE, en die welke loopt van Bamboesplaats, ten oosten van Pampoenspruit, gaande in eene rechte lijn tot drie mijlen ten oosten van Letseas nieuwe stad, en van daar in eene rechte lijn noord op tot aan de Caledonrivier, langs de Caledonrivier op tot waar de Putisani in de Caledonrivier loopt, van daar langs de Putisani tot aan de bron van de Drakensberg op tot de Natalsche Britsche lijn.

Gegeven onder mijne hand en het grootzegel van den Oranje-vrijstaat, op den 23sten dag van de maand October, in het jaar onzes Heeren een duizend acht honderd vijf en zestig.

J. H. BRAND,
By order,
Staatspresident.
J. C. NIELEN MARAIS,
Gouvts. Sec.

VI

[No. 115—1865.]

Gouvernements Kennisgeving.

VERZEGELDE tenders zullen ten Gouvernements kantore ontvangen worden tot op Vrijdag, den 3den November, van afdagere, die genegen mogten zijn, om den buit te Bloemfontein en Smithfield respectievelijk voor het Gouvernement te verkoopen. De tenders moeten melden het commissieloon, dat verlangd wordt, als de afdagere aansprakelijk gehouden worden voor de verkooppingen.

By order,
J. C. NIELEN MARAIS,
Gouvts. Secretaris.
Gouvernements kantoor,
Bloemfontein, 24 Oct., 1865.

[No. 116—1865.]

Gouvernements Kennisgeving.

TER voorkoming van misverstand wordt bekend gemaakt, dat de vrijwilligers, die bedoeld worden in Gouvernements kennisgeving No. 76 van den 13 Junij, 1865, verwacht worden met paard, zadel, loom en wapens te komen.

By order,
J. C. NIELEN MARAIS,
Gouvts. Secretaris.
Gouvernements kantoor,
Bloemfontein, 24 October, 1865.

[No. 117—1865.]

GOVERNEMENTS KENNISGEVING.

DE kaart der plaats "Gem of the prairie," zijnde een gedeelte van de plaats "Noodulp," eigenaar de heer F. B. Wiese, en gemeten voor den heer J. C. N. Marais, ten dezen kantore ingekomen zijnde, zoo wordt bekend gemaakt, dat protesten tegen d-zelve kunnen ingediend worden binnen drie maanden na heden.

By Order,
J. C. NIELEN MARAIS,
Gouvts. Secretaris.
Gouvernements Kantoor,
Bloemfontein, 24 Oct., 1865.

[No. 112—1865.]

Gouvernements Kennisgeving.

INGEVOEGE keuze der ingezetenen van het dorp Boshof, onder art. 17 van de Weeskamer-Ordonnantie, heeft ZH. Ed. de Staatspresident goedgevonden aan te stellen als Taxateur voor het dorp Boshof, den heer George Israel.

Bij Order,
J. C. NIELEN MARAIS,
Gouvts. Secretaris.
Gouvernements kantoor,
Bloemfontein, 16 Oct., 1865.

[No. 113—1865.]

Gouvernements Kennisgeving.

TEN einde te voldoen aan den wensch van het opperhoofd Moroka, vervat in onderstaande proclamatie, heeft ZH. Ed. de Staatspresident goedgevonden te gelasten, dat alle Landdrosten en Vrederegters in het vervolg stipitelijk in den geest van dezelve zullen handelen.

Bij Order,
J. C. NIELEN MARAIS,
Gouvts. Secretaris.
Gouvernements Kantoor,
Bloemfontein, 16 Oct., 1865.

Proclamatie.

Ik, Moroka, opperhoofd der Barolong' maak hiernevens bekend, dat indien enige Barolong zonder pas, door mij getekend en verzegeld, in den Vrijstaat gevonden wordt, gedurende den tegenwoordigen oorlog, de Landdrosten van den Vrijstaat geauthoriseerd worden, om hem gevangen te doen nemen.

(Get.) MOROKA,
Opperhoofd der Barologne.
Thaba 'Nchu,
10 October, 1865.
Voor getrouwe vertaling
J. C. NIELEN MARAIS,
Gouv. Secr.

'n Voorbeeld van die Oranje-Vrystaatse staatskoerant waarin die amptelike naam duidelijk voorkom.

- SCHOEMAN, K. (samesteller). *Bibliografie van die Oranje-Vrystaat tot 31 Mei 1910*. (Suid-Afrikaanse Biblioteek : Grey-bibliografie 13). Kaapstad, 1984.
- SPIES, F.J. DU T. Hoe die Oranje-Vrystaat sy naam gekry het, *Hertzog-Annale van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns* 2(3), Maart 1954.
- Suid-Afrikaanse Argiefstukke, *Oranje-Vrystaat* (nos. 1-6) : *Notule van die Volksraad van die Oranje-Vrystaat (met bylaes)* (1854-1862). Kaapstad, 1952, 1953, 1960 en 1965; Pretoria, 1982 en 1983.
- VAN SCHOOR, M.C.E. en S.I. MALAN. 'n *Bibliografie van werke oor die Oranje-Vrystaat vanaf die vroegste tye tot 1910*. Bloemfontein, 1954.